

УДК 821.161.2-1.09“187”І.Франко:801.6

ВІРШ ЯК ЗАПРОШЕННЯ ДО ТАНЦЮ («Ах коб я був музикантом...» Івана Франка)

Марія КОТИК-ЧУБІНСЬКА

*Інститут Івана Франка НАН України,
вул. Драгоманова, 18, Львів, Україна, 79005*

Проаналізовано вірш І. Франка «Ах коб я був музикантом...». Висвітлено історію написання твору, інтертекстуальні зв'язки, особливості поетики вірша.

Ключові слова: альбомна лірика, музика, танець, іронія, ритм, рима.

«Ах, коб я був музикантом...» – вірш Івана Франка, який не публікувався у жодній його збірці. Написаний наприкінці серпня 1878 року у листі до Ольги Рошкевич, що починається словами «Саме що приїхав вечером до Львова...». Уперше поезію оприлюднив Михайло Возняк 1956 року у книзі: Іван Франко. «Статті і матеріали» (Вип. 5. – С. 62–63. Зберігся автограф: І. Л. – ф. 3, № 1204).

Зважаючи на приватний, інтимний зміст, вірш варто розглядати як різновид альбомної лірики. Контекстуально він тісно пов'язаний із листуванням І. Франка з О. Рошкевич. У період після звільнення з-під арешту (на початку березня 1878 року) у листах І. Франка до Ольги відображено маятникову зміну почуттів молодого поета: від надії на поєднання долі з коханою – до зневіри у власному майбутньому, від упевненості у взаємності почуттів – до холодної замкнутості, самозречення. У листі до О. Рошкевич, датованому 20 вересня 1878 року, І. Франко писав: «приходить мені на думку, що мої листи до тебе, якби їх звів до купи і прочитав одним тягом, представили би дуже чуждацьку цілість. З одного боку, нудна однастайність фактів і обставин, а з другого – аж надто велика змінчивість планів, намірів, підприємств» [6, т. 48, с. 109].

Вірш «Ах, коб я був музикантом...» [6, т. 2, с. 288] було створено на хвилі почуттєво-емоційного піднесення. Визначальну роль тут мало таємне побачення І. Франка з О. Рошкевич, про яке було домовлено листовно. «Тепер про наше звидання. Пишеш мені, що 28 (в вівторок) я маю вечером виїхати зо Львова, а рано в середу вирушити через ліси-гори “до крају обісцанеґо». [...] Якби в середу не мож було про сльоту, то я буду ждав два-три дні в Долині. Тільки щодо місця звидання замічу тільки, що ліпше би було на Грабівській дорозі межи лісами, бо мені через Грабів з Долини ліпше йти. Пам'ятай, що ти понаобіщувала мені з півтори копи поцілуїв. Сусе-Христе, то буде празник» (лист до О. Рошкевич від 14 серпня 1878 року [6, т. 48, с. 99]). Плани щодо «звидання» здійснилися. І. Франко повернувся до Львова і, віддавши належне праці, засів писати листа: «Львів, дня – бог знає котрого, а властиво ночі о 4 годині. Кохана Ользю, серце моє! Саме що приїхав вечером до Львова, а тепер уже світає, а я ще не

лягав спати. Правда, лежав я майже цілу дорогу в вагоні, але не спав ні цяти. Зводжу власне до купи словарчик – тоті матеріали, що в нас є поназбирувані на свистках. Ще в Долині в суботу рано читав твої ладканки, і ти не повіриш, як вони ми сподобалися. Що я кажу – сподобалися! Ще відколи слухаю та читаю народні пісні – вони ніколи не зробили на мене такого глибокого враження» (лист до О. Рошкевич; кінець серпня 1878) [6, т. 48, с. 105]. У листі І. Франка прочитується стримане піднесення, погідність настрою, приплив життєвої і творчої сили. Видається, що пишучи листа І. Франко вживається у роль письменника – автора художнього твору (нотки художності звучали у його попередніх листах до Ольги Рошкевич – від 4 серпня; від 14 серпня [6, т. 48, с. 92–97; 98–102]). У листі до коханої І. Франко тримає інтригу: спочатку зробив фольклористичний відступ, порівнюючи записи Ольги із етнографічними матеріалами Павла Чубинського, далі трохи уваги присвятив конспіраторському «ділу», і лише насамкінець згадав про найважливіше – про зустріч. Своєрідною кульмінацією, несподіваним поворотом у вираженому спокійному плинні мови його листа стає «пісенька», поетично-музичний опис Ольги. «О чім тобі ще писати? Чи о тім, що після нашої стрічі любов моя вдсятеро зміцніла і що тепер прибуло мені свіжих сил до дальшої праці? Чи о тім, що рівночасно получив я страшений катар, котрий крутить мені в носі мов свердликом? Чи о тім, що я цілу дорогу, лежачи на лавці і товчучи головою о дошку (проклята залізниця зі своїм туркотом), співав собі на нуту “Du hast Diamanten und Perlen” пісеньку, уложену поволі під час самого співу на взір гейнівських “благоглупостей”, пісеньку, котру, яко corpus delicti, посилаю тобі, бо тут мені вона однако не потрібна» (лист до О. Рошкевич; кінець серпня 1878) [6, т. 48, с. 107]. І. Франко переплів палке признание із жартівливим відчитом про свій стан здоров’я. Він супроводжує вірш самоіронічною преамбулою: ніби виправдовуючись за романтичний тон, ніби ніяковіючи за промовляння таємного.

До створення танцювального портрета, як сказано у листі, дало поштовх суголосся перестуку коліс потяга із мотивом вірша Гайріха Гайне (подібний мотив знаходимо у вірші «В вагоні» зі збірки «Зів’яле листя» [6, т. 2, с. 146]). Також на музичну хвилю І. Франка налаштували записи ладканок – пісень весільного обряду, що їх зробила О. Рошкевич [див.: 9]. І, найперше, те, що душа поета – співала! Віршем «Ах, коб я був музикантом...» І. Франко ніби надолужив свою попередню почуттєву стриманість у листах до О. Рошкевич.

За ритмомелодійним ладом вірш І. Франка дуже близький до твору Г. Гайне «Du hast Diamanten und Perlen» (розділ «Повернення на батьківщину», збірка «Книга пісень»).

Du hast Diamanten und Perlen,
Hast alles, was Menschenbegehr,
Und hast die schönsten Augen –
Mein Liebchen, was willst du mehr?
Auf deine schönen Augen
Hab ich ein ganzen Heer
Von ewigen Liedern gedichtet –
Mein Liebchen, was willst du mehr?

Mit deinen schönen Augen
Hast du mich gequält so sehr,
Und hast mich zu Grunde gerichtet –
Mein Liebchen, was willst du mehr? [8, s. 118].

В тебе й діаманти і перли,
І все, що бажаєш собі,
Ти маєш чудовії очі, –
Чого ж іще, любко, тобі?
Про тії чудовії очі
Пісні я складаю мої,
Складаю я вічні вірші, –
Чого ж іще, любко, тобі?
За тії чудовії очі
Я гину тепер у журбі,
Зовсім мене ними згубила, –
Чого ж іще, любко, тобі? [5, с. 162].

Але на рівні змісту ці вірші різняться вимірами зображення. Для німецького автора найпершої уваги у поетичному оспівуванні коханої заслуговують її красиві очі; вкрай вагомим є також факт палкої відданості ліричного суб'єкта жіночій вроді. Натомість І. Франко унікав романтичних перебільшень, він виокремив кілька визначальних характеристик образу коханої: сльози, слова, далі – серце, очі, поцілунки. «Сльози перлові» у поезії І. Франка – не лише красива метафора, але й реальний життєвий досвід у взаєминах молодих людей. У листі-сповіді до Ольги Рошкевич (від 4 серпня 1878 року) читаємо: «На мене находять такі хвилі, коли я рад би затерти в своїй голові всяку пам'ять о тобі, коли я лютий, пригадуючи собі кожде твоє слово, кождий жест, усміх, жарт, – ти не знаєш, який я буваю лютий. Тільки одно, з чим я не можу справитись, одна хвиля, котрої не можу з пам'яті витерти, не можу доразу осміяти, спровофувати, – се тота хвиля, коли я в приступі злого гумору не відповідав на твоє питання: “чи ти мене не любиш?” – тямиш, сьому вже рік минув, а ти зразу всміхнулася, а відтак заллялася сльозами. Пощо на світі ти тоді плакала? Якби не ті сльози, знаєш, – я би був досі тебе вигідно забув. Ті нещасні сльози, вони мене й досі печуть! Ех ви женщины-женщины! Ані ваші ласки, ані ваша краса, ані ваша доброта не так небезпечні, як ваші сльози! І пощо було тобі тоді плакати? Чи, зачавши сміхом, не могла ти й сміхом докінчити, розреготатися наголос?... А се було б (було) так хороше! Я був би досі забув тебе і забився в книжки, мов хробак, та не гадав о будущім. “Буде, що буде! Загину з голоду, то сам, – що кому до того! Я свобідний!” А тепер ні. Нещасні сльози мене зв'язали» [6, т. 48, с. 94–95]. Для І. Франка «сльози перлові» – це «пута», які його міцно зв'язали і тримають при житті, дають надію на щасливе поєднання своєї долі з долею коханої дівчини. Дальші «компліменти» також виходять за межі узвичаєної похвали фізичній вроді жінки: зображаючи Ольгу мовою музики, танцю, поет найперше наголосив на важливості для нього її внутрішнього світу, її почуттів і переживань: «Слова твої, серце кохане, / То був би сумний полонез, / А тьохкання серця – шнельполька, / Що

бурею тактів іллесь». І вже тоді, як у Г. Гайне – «комплімент» очам: «А погляд очей твоїх ясних, / То був би кадрили чарівний». Музика танцю захоплює, затуляє у свій вир. Повільний поважний полонез, – популярний у тодішній Європі польський танець, яким зазвичай відкривалися бали, – змінюється швидкою полькою, весела кадрили переходить у коловорот вальсу: «твої поцілуї гарячі, / То вальцер безумно-шумний!». У вірші наявна низхідна зміна емоційно-чуттєвої тональності: від високих регістрів, піднесених переживань («Ах») – до грайливо-жартівливої, батярської коди: «Та що ж, я не музик, не вмію / Творити чудних образів, / Лиш знаю, що ми цілувались / Серед ялицевих корчів». І. Франко перейняв легкий іронічний тон, що притаманний любовній ліриці Г. Гайне (зокрема у віршах циклу «Ліричне інтермецо», 1822–1823, «Повернення на батьківщину», 1823–1824, збірки «Книга пісень», 1817–1826). На цілковито пародійний лад «Du hast Diamanten und Perlen» переінакшив сучасник І. Франка Володимир Масляк. («Ти маєш купони і льоси, / Ти маєш, що схоче душа, / Ти маєш і очи розкоши, / Чо-ж хочеш ще, пані моя», і т. д. Найбільшим достоїнством своєї «пані», автор вважає «острий язичок» [3, с. 159]).

Вірш «Ах, коб я був музикантом...» написано тристопним амфібрахієм, у другому та четвертому рядках усіченим в останній стопі. Трудність у визначенні віршового розміру становить заголовний рядок. «Ах, коб я був музикантом» – тристопний хорей із дольником після другої стопи? Чи «ах коб я був музикантом» – шумковий вірш (4+4)? Чи так, як прочитує Борис Бунчук: «Ах, коб я був музикантом» – «перший рядок дактилічний» [1, с. 109]? Можна подумати, що спочатку, так, як це буває у танці, автор хвилюється, не може «взяти» танцювальний крок, ненароком наступає своїй партнерці на ноги... Або, може, він дає Ользі загадку: чи впізнає вона ритм вірша Гейне? Але, ні. Тут річ в іншому. Подальші віршові рядки «підказують»: щоб «втрапити» у чіткий ритм, перший рядок варто наголошувати: «Ах, коб я був музикантом», – тристопний амфібрахій із усіченою першою стопою. Правильність саме такого наголошування підтверджується тим, що у листі, де було розміщено вірш [див.: Іван Франко. Статті і матеріали. Вип. 5. С. 62–63; 1, т. 48, с. 107], перший рядок має незначну відмінність від тексту, вміщеного як самостійний твір у розділі «Поезії, що не ввійшли до збірок» [6, т. 2, с. 288]: сполучник «коб» («якби») у листовному вірші вжитий із підсилювальною часткою «то»: «Ах, коб-то я був музикантом». Все стає на місце: віршовий розмір заголовного рядка – чіткий тристопний амфібрахій. І. Франко добре чув і танцювальний, і віршовий ритм. Акцентна варіативність першого рядка у вірші «Ах, коб я був музикантом...» [6, т. 2, с. 288] зумовлена редакторським втручанням.

Вірш І. Франка має кілька рівнів ритму: власне версифікаційний (тристопний амфібрахій); асоціативний – зміна танців («полонез», «шнелъполька», «кадриль», «вальцер»); образно-смысловий рівень ритму, що виявляється через зміну емоційної і тілесної дистанції між «танцівниками»: сльози – емоційно-чуттєва спорідненість; слова – дистанція; тьохкання серця – тілесне наближення; погляд очей – відстань; поцілунки – злиття. Вірш складається із чотирьох строф. Перший і третій рядки кожної строфи послідовно укомпоновано за принципом білого вірша із парокситонною клаузулою, другий і четвертий – зв'язані точними окситонними римами: «умів – перевів», «по-

лоне́з – і́ллесь», «ча́рівний – шумний», «обра́зів – корчі́в». Автор використав народну мову, уживаючи діалектні лексеми та словоформи: «коб» (якби), «рядити» – керувати, впорядковувати.

Художньою цінністю вірша «Ах, коб я був музикантом...» є те, що за допомогою музичних і танцювальних асоціацій поет збільшив діапазон словесного поетичного зображення почуттів. Вірш дає змогу у дуже непростому періоді молодого Франкового життя, коли він переживав поразку і розчарування (тюрма, втрачені надії, байдужість, засуд з боку «порядного» товариства), цей вірш дає змогу побачити іншого І. Франка – чуттєвого, закоханого, жартівливого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бунчук Б. Віршування Івана Франка : монографія / Борис Бунчук. – Чернівці : Рута, 2000. – 307 с.
2. Гайне Г. Книга пісень. Нові поезії / Гайнріх Гайне; [наново переклав, зредагував і пояснив Дмитро Загул ; вступні статті М. Барана та Б. Якубського]. – Харків ; Київ, 1930. – 232 с.
3. Масляк В. Гейне'ого. Du hast Diamanten und Perlen / В. Масляк (Залуквич). З чорного шляху. Поезії. – Львів, 1897. – Том. II.
4. Рудницький Л. Гайнріх Гайне (1797–1856) / Леонід Рудницький // Іван Франко і німецька література / Леонід Рудницький. – Львів, 2002. – С. 150–168.
5. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. Т. 2 : Поєми. Поетичні переклади / Леся Українка. – К., 1975. – 367 с.
6. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К., 1976–1986.
7. Schönwald G. Du hast Diamanten und Perlen [Електронний ресурс] / Gustav Schönwald. – Zudri ffsmodus : <http://www.youtube.com/watch?v=l408Ps3Cb3E>
8. Heine H. Werke / Heinrich Heine. – Köln ; Berlin, 1956.
9. Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Loline pow. Stryjskiego / zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. T. 10. – Kraków, 1886. – С. 3–54.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2013

Прийнята до друку 24.03.2014

**POEM AS AN INVITATION TO DANCE
(On I. Franko's Poem «Ah, Were I But a Musician»)**

Mariya KOTYK-CHUBINSKA

*Ivan Franko Institute, National Academy of Sciences of Ukraine,
18 Drahomanov Str., L'viv 79000, Ukraine*

The article analyses Ivan Franko's poem «Ah, kob ja buv muzykantom...» [Ah, Were I But a Musician]. It covers the history of writing, the inter-textual links and specificity of the poem's poetics.

Keywords: album lyrics, music, dance, irony, rhythm, rhyme.

**СТИХОТВОРЕНИЕ КАК ПРИГЛАШЕНИЕ НА ТАНЕЦ
(Иван Франко «Ах коб я був музыкантом...»)**

Мария КОТЫК-ЧУБИНСКА

*Институт Ивана Франко, Национальная Академия наук Украины,
ул. Драгоманова 18, Львов, Украина, 79005*

В статье анализируется стихотворение И. Франко «Ах коб я был музыкантом...». Особое внимание акцентируется на вопросах истории создания стиха, интерсемиотических связей, особенностей поэтики.

Ключевые слова: альбомная лирика, музыка, танец, ирония, ритм, рифма.